УДК 75.052.046.3(497.11)

726.71(497.11)

271.222(497.11)-523.4

Оригинални научни рад

Ивана С. ЖЕНАРЈУ РАЈОВИЋ*

Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ДЕЛАТНОСТИ СЛИКАРА ДИЧИЋА – ИКОНОПИС У ЦРКВИ СВЕТОГ НИКОЛЕ У МАНАСТИРУ КОНЧУЛУ КОД РАШКЕ**

Айсѝракѝ: Проучавање иконописа у манастиру Кончулу (Кончулићу) део је истраживања и покушаја атрибуције остварења црквене уметности у Рашко-призренској епархији која су доведена у везу са зографском породицом Дичић. Средњовековна црква Светог Николе у Кончулу крај Рашке обновљена је 1860. године. Почетком XX века, највероватније 1902. године, израђени су иконостас, запрестолни крст, икона Свете Тројице и представе Светог архангела Михаила и Светог Василија Великог у плитким нишама над улазом у наос.

Кључне речи: Дичићи, Рашко-призренска епархија, манастир Кончул, иконопис, зографско сликарство.

Један од виђенијих сликара у црквеној уметности Рашко-призренске епархије почетком XX века био је Аврам Дичић. Син чувеног Дича Зографа из дебарског села Тресонче, бавио се црквеним сликарством широм Балкана. Иконама и зидним сликарством украшавао је цркве у Македонији, око Струге, Дебра, Кичева и Гостивара, као и у Бугарској и јужној Србији.¹ Крајем XIX и почетком XX века са својим сином Крстом (1866–1939), који је такође био сликар, живео је у Прокупљу (Женарју 2012: 220). За сада је познато да је на тлу Рашко-призренске епархије радио у два наврата. Први пут, седамдесетих година XIX века извео је живопис у цркви у Доњем Кормињану (1870), радио на обнови сликарства у Пећкој патријаршији (1875) и насликао једну икону у цркви у Вучитрну (1876). Други пут је, од 1902. године, имао препоруку митрополита Нићифора, и за собом је оставио значајнији опус.

* научни сарадник, ivanazengarju@yahoo.com

** Рад је написан у оквиру пројекта *Маѝеријална и духовна кулѝура Косова и Меѝохѝје* (ев. број 178028), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1 О делу Аврама Дичова постоји обимна литература, а на овом месту издавамо: Василиев 1965: 188–189; Цветковски 2010; Н. Макуљевић 2005; Женарју Рајовић 2016а: 80–83.

У овој етапи свог рада, на основу сачуваних записа, знамо да је имао скупину сликара који су радили са њим, али је њихов идентитет још увек непознаница. На основу познатих радова из овог периода приписујемо им и иконостас, запрестони крст, икону Свете Тројице и представе *Свѣйѡї арханѣла Михаила* и *Свѣйѡї Василија Великої* у плитким нишама над улазом у наос у цркви Светог Николе у манастиру Кончулу (Кончулићу) код Рашке.

У истом маниру израђен је иконостас у цркви Светог Николе у Штитарима код Новог Пазара, где је у априлу 1902. године потписан „зограф Аврам Дичић са синовима Деберлија“ (Женарју Рајовић 2016: 111). У Штитарима је сачуван и запрестолни крст са приложничким записом, рад истих сликара. У Благовештењској цркви у Штиткову, у близини Нове Вароши, на иконостасу су у августу 1902. године потписана „браћа Дичићи“ (Женарју 2014: 105). Аналогије су пронађене и са иконостасом Светог Димитрија у Митровој Реци код Новог Пазара (Женарју 2015: 269). Исти сликари извели су и зидно сликарство и иконостас у цркви Светог Петра и Павла у селу Лукову подно Копаоника (Раичевић 2009: 221).

Такође, сличности се могу пронаћи и са радовима у истој области који још нису детаљно истражени, попут зидног сликарства у цркви Светог Николе у Новом Пазару из 1901. године, неких икона са иконостаса у цркви манастира Врачева, али и знатно удаљеније цркве Светог Николе у Штрпцу. Последње познато дело Дичића у Рашко-призренској епархији представља зидно сликарство у цркви Светог Николе у Косовској Каменици, изведено 1905. године. Ту се сликар потписао као приложник покрај представе патрона храма у лунети над улазом: „Прилаже Аврам Дичић зограф ис с. Тресанче Дибранец“ (Женарју Рајовић 2016а: 82).

ИКОНОСТАС

Није познато време изградње цркве Светог Николе у данашњем манастиру Кончулу, која је обновљена 1861. године (Радовановић 1936: 275).² Од своје обнове у XIX веку црква је била парохијска, а изградњом конака и доласком монахиња из разореног метохијског манастира Свете Тројице код Муштутишта 2000. године постаје манастир. Манастир се налази у Кончулу, засеоку села Казновиће, на узившењу над левом обалом Ибра, 3 km јужно од Рашке.

Иконостас у манастиру Кончулу конструисан је и украшен иконама почетком XX века, уочи освећења цркве обављеног 1904. године.³ Престоне иконе

2 У блиском окружењу и временском интервалу од 1860. до 1862. године, на темељима старијих светих места, обновљене су још три цркве – црква манастира Врачева, Светог Николе у Земаници и Усековања главе Светог Јована Претече у Сочаници.

3 *Лейѡйис*, 1961, 10. необјављен рукопис. На овај рукопис указала ми је сестра Нина, којој срдечно захваљујем.

Богородице са Христом и Исуса Христа настале су средином XIX века, као дело још увек непознатог зографа, док се све остале иконе могу приписати зографима из породице Дичић. С обзиром на то да је на престолу крсту, који је дело истих сликара, остављен запис у којем се наводи да је настао 1902. године, основана је претпоставка да је то година настанка иконостаса.⁴

У обликовању иконостаса у Кончулу испоштована су начела по којима су у параетној зони смештене старозаветне сцене, у престолу реду Исус Христос, Богородица са Христом и иконе Светог Николе и Светог Саве, док су изнад њих два хоризонтална реда у којима су иконе Великих празника, апостола и других поштованих светитеља. На самом врху се налази монументално Распеће. Иконостас има три пролаза, али су двери конструисане само на централној позицији.

Иконостас у Кончулу је уобличен на основу литургијских потреба које су условиле конкретна иконографска и програмска решења и ликовно реализован кроз пикторалну поетику зографског сликарства. Овај манир иконописа у црквеној уметности на тлу Васељенске патријаршије био је доминантан током XIX века, а у неким њеним деловима и у првим деценијама XX века (Макулјевић 2003: 385–405). Фигуре и њихове физиономије су благо издужене, а загаситом палетом доминирају топле боје. У складу са временом настанка, одсутни су декоративни детаљи карактеристични за раније зографско сликарство.

* * *

У зони сокла налазе се четири иконе које чине Старозаветни циклус, чије су примарне поруке усмерене на грешну људску природу, духовну и телесну казну за почињење греха и позив на покајање. Циклус започиње на северној страни приказом *Сїварања Адама*, до којег је *Сїварање Еве*. Јужно од царских двери циклус се наставља сценама које представљају *Грех Адама и Еве* и *Изїнансїтво из раја*. Исти избор сцена начињен је у цркви Светог Димитрија у Митровој Реци, док су само две сцене приказане у цркви манастира Врачева, где је радила иста група сликара.

Сїварање Адама (соданїе *їдамоко*) је конциповано на уобичајен начин, тако да су Бог Отац и наги Адам насликани у природном окружењу које симболише рај (Василиев 1976: 45). Бог Отац стоји на облаку у светлосној мандорли и левом руком држи Адама, док га десном благосиља. Представљен је са троугаоним нимбом и одевен у зелени хитон и црвени химатион. У односу на исту икону у Митровој Реци, приметне су извесне разлике у сликању фауне, позиционирању фигура, као и сакривању Адамове наготе. Са рукама

4 На полеїини крста стоїї: „Весо и браћа мило вїїї из села глїїї ца приложїї / ше за свою оупомїїен 20 лїїїар 1902 г“.

прекрштеним на грудима, кончулски Адам је постављен иза биљке која ниче из земље, док у Митровој Реци он стоји наг и у ставу обраћања Богу Оцу. На икони са истом тематиком у Врачеву, Адам такође држи прекрштене руке на грудима. Такође, у односу на Митрову Реку, у Кончулу је примењена загаситија колористичка палета, што се уочава на свим иконама. Такође, у односу на Митрову Реку, у Кончулу је примењена загаситија колористичка палета, што се уочава на свим иконама.

Стварање Еве (созданіе євнѣ) је насликано у истом рајском врту. Композиција је симетрично осмишљена, тако да дрвеће фланкира централни план, који је подељен на два хоризонтална дела. У горњем делу је Бог Отац који благосиља раширених руку, приказан како клечи на облаку у светлосној мандорли. Уснули Адам лежи ослоњен на леву руку, док крај његовог колена стоји Ева раширених руку. Њихова нагота је сакривена на исти начин као и у сцени Стварања Адама. Примећује се да није у потпуности испоштована библијска основа за ликовну интерпретацију овог догађаја (1. Књига Мојсијева, 2, 18–22). Чињеница да је Ева створена од ребра уснулог Адама јасније је интерпретирана у Митровој Реци, где она стоји иза њега, у равни ребара. Две иконе у Кончулићу и Митровој Реци и композиционо се разликују.

За разлику од Митрове Реке, где је *Грех Адама и Еве* сигниран као *Пресѡуиљеније Адама и Еве*, у Кончулу је то *Пресѡуиљеније Адамово* (прествплєніе ѡдамово). Иконографија је ипак истоветна, те наги Адам и Ева стоје око Дрвета познања добра и зла, око којег је обмотана змија. Змија у устима држи забрањени плод који Ева пружа Адаму.

На икони која представља *Изгнанство из раја* (изгнаніе ѡдамово) Адам и Ева су приказани у сукњама од смоквиног лишћа, како одлазе из раја држећи се за руке. Истерује их анђео пламеним мачем, који је насликан на небу изнад њих. За разлику од Врачева где нема приказа животиња у рајској башти, или Митрове Реке где је на земљи насликана само змија, овде је Изгнанство из раја употпуњено већим бројем животиња, међу којима су разне птице, коњ и друге четвороноге животиње.

* * *

Престона икона *Свєйѡї Николе* (Сѡѡѡ Николѡѡн) налази се северно од иконе Богородице са Христом. Светитељ је приказан као стојећа фронтална фигура наспрам неутралне позадине. Позадина је изведена сликањем два хоризонтална појаса, тамноцрвеног у доњем делу и златног у горњем, док су на њиховом споју приказани облаци. Свети Никола је одевен у пуни архијерејски орнат – плави стихар, црвенкасти епитрахил, ружичасти сакос, бели омофор са крстовима, златне наруквице и надбедреник са представом

Христа доброг пастира. Светитељ на глави има златну митру, а око врата ла-
нац са крстом. Десном руком благосиља, док у левој држи отворену књигу са
текстом који се уобичајено слика уз представу архијереја: „Ѹъ ѿсмѣ / пѣстырѣ /
дѣбрыѣ / пастырѣ / добрыѣ / дѣшѣ свѣ / вѣдѣ полѣ / агасѣтѣ / зѣ дѣвѣцѣ / а наѣдѣнн...“
(Јов. 10, 14).

Свейи Сава (Ѹтын ѿѣвѣ Архїєписѣпѣ ср...) је, као и Свети Никола, приказан
фронтално, као стојећа фигура. Представљен је у млађој животној доби,
са дугом смеђом брадом и косом покупљеном на темену. Архијерејска одеж-
да у коју је одевен састоји се од плавог стихара, плавог епитрахила са злат-
ним рубовима, црвеног сакоса са златним рубовима и зеленом поставом и
белог епитрахила. Такође, делове његове одежде чине и плави надбедреник
са златним обрубима и кићанкама, декорисан мотивом златног крста, затим
панагија и крст на грудима, као и златна митра на глави. Као и Свети Нико-
ла, Свети Сава благосиља десном руком док у левој држи отворену књигу
са текстом истог Јеванђеља по Јовану: „рече / гдѣ / азѣ / ѿсмѣ / паст / нрѣ до /
врѣи / пастырѣ“. Представе Светог Саве у млађој или средњој животној доби
срећу се и на иконостасима у Митровој Реци, Штитарима и Штиткову.

* * *

Царске двери су обликоване као једноставне вратнице са полукружним
профилом по чијем је ободу насликана имитација резбе. На врху су укра-
шене једноставним крстом са тролисним завршецима кракова. На основи
светлоплаве боје, на дверима је насликано шест кружних медаљона, по три
на сваким вратницама. Централну позицију заузимају Благовести, односно
медаљони са представама архангела Гаврила и Богородице, док се изнад и
испод њих налази по један медаљон са представом јеванђелиста.

Благовести (благѣвѣщїиѣ прѣтѣлѣ бѣцы) су уобичајено конциповане
сликањем архангела Гаврила (ар. г.) на северним и Богородице (м. д.) на
јужним вратницама. И архангел и Богородица у рукама имају развијене сви-
тке са текстовима из Јеванђеља по Луки, тако да се код архангела налазе речи:
„дѣхѣ гдѣнѣ / нандѣ / ѿтѣ / на та“ (Лк. 1,35), а код Богородице: „се ра / ба го /
сподѣ / на бѣ / дѣ мѣ / нѣ“ (Лк. 1,38). Архангел је окренут ка Богородици, у
ставу обраћања. Осим свитка, у руци држи и крин. Са друге стране, Богоро-
дица је представљена главе окренуте на другу страну.

Изнад архангела Гаврила насликан је Свейи јеванђелистѣ Матеј
(с. ѿѣлѣнтѣ Матѣѣ), док је испод Свейи јеванђелистѣ Марко (с. ѿѣлѣнтѣ Марко).
Изнад Богородице је представљен Свейи јеванђелистѣ Јован (с. ѿѣлѣнтѣ Јѣванѣ),
док је испод Свейи јеванђелистѣ Лука (с. ѿѣлѣнтѣ Лѣвѣ). Сви јеванђелисти
су приказани на исти начин, у седећем положају, са пером и Јеванђељем у
рукама. Сва Јеванђеља су исписана, осим оног које се налази у руци Светог

Матеја, које је полуотворено. Светитељи држе своја Јеванђеља, стога су у њима иписани њихови почетни стихови. Тако је рукама Светог Марка текст „Заѣа~ / ло ѣва / нге~ / лна / иїѣа / хрѣта / снѣ / ѣжїа“ (Мк. 1, 1)“, код Светог Јована „Ѣна / чалѣ / бѣ / слово / н слово“ (Јв. 1, 1)“, а код Светог Луке Поне / же~ / оубо / мно / знна/ч аша“ (Лк. 1, 1)“.

Изнад престоних икона смештена су два хоризонтална реда у којима се налазе иконе са приказима Великих празника и ликова светитеља. У првом реду су иконе *Свѣїої Димїїрија*, *Свѣїої краља Милуїина*, *Рођења Хрисїо-вої*, *Кршїења Хрисїової*, *Тајне вечере*, *Уласка у Јерусалим*, *Свѣїої Јована*, *Свѣїої цара Консїанїїна* и *царице Јелене* и на крају *Свѣїої Симеона*. Све светитељске фигуре су насликане спрема позадине која понавља решење са рестоних икона Светог Николе и Светог Саве.

Свѣїи Димїїрије (ѿѣїн Дїдїїриѣ Мїроточївї) је насликан као стојећа фигура, исподпојасно. Голобрад и са дугом смеђом косом, светитељ је одевен у карактеристичну униформу римског војника. У десној руци држи дугачко кошље, а у левој мач и крст. У горњем десном углу је у сегменту неба приказан анђео који цветним венцем овенчава светог ратника. Свети Димитрије у Штиткову има шлем на глави, а међу поменутих атрибутима у рукама и пламову грану. Као патрон храма, у Митровој Реци има и раскошни штит у рукама.

Свѣїи краљ Милуїин (ѿ. Кр. Мїлїїтїнѣ) је приказан као исподпојасна фигура, са краћом, густом седом брадом и косом. Одевен је у сиву владарску хаљину, са хермелинским огртачем и златном круном затвореног типа на глави. У десној руци држи расцветали скиптар, док у левој има крст.

У сцени *Хрисїової рођења* (Рождество Хрѣтово) Богородица (м. б.) и Јосиф (їѿ) у клечећем положају, са рукама прекрштеним на грудима, надвијени су над јасле у којима је Христ (їѿ хрѿ). Приказане су и личности које су дошле на поклоњење Христу Младенцу. Тако иза Јосифа стоје три мудраца, а иза Богородице пастир. Такође, сцену допуњују и во и коњ иза Христових јасли. Иза пећине је смештена пасторална сцена, пастир који свира фрулу и чува овце. На небу изнад пећине, у облацима су смештена два анђела која међу собом држе развијени свитак са речима „слава во вїшнїихъ бгѣ и на землїи мїрѣ вѣчно“. Између њих је насликано Свевидеће око из којег се светлост спушта на Христа.

Кршїење Хрисїово (Крещенїе Хрѣтово) прати уобичајену праксу приказивања овог чина, те Христос (їѿ хрѿ) стоји у реци Јордану, док је са његове десне стране Свети Јован (їѿ) који га крштава. На другој обали стоје два анђела који врше улогу ђакона. Композицију употпуњава присуство

Светог Духа (дхѣ стын) у виду белог голуба као и Бога Оца (Гдѣ савашѣ) који обема рукама благосиља у сегменту неба изнад Христа.

Тајна вечера (Тайна Вечера) заузима централно место у овом реду икона, тачно изнад царских двери, што је њено уобичајено место у служби истицања јеванђеоског установљења евхаристије (Тимотијевић 1996: 394). Трпеза за којом седе Христос (їс хѣ) и апостоли је смештена у просторију са два прозора и светилком која виси на плафону. Христос седи на челу правоугаоне трпезе, а са његове стране стола налази се седам апостола. Још петорица распоређени су наспрам њих, са друге стране. На столу се налазе тањира и прибор за јело, док су испред Христа и чаша са вином и хлеб. Исус Христос благосиља десном руком, док му је лева положена на Светог Јована. Највећу разлику у односу на иконе у Штитарима и Штиткову представља распоред апостола, који су у обе цркве смештени иза трпезе, поред Христа.

Средиште композиције Улазак у Јерусалим (Цветоносне Хрѣтово) заузима Исус Христос (їс хѣ) на магарцу, одевен у црвени хитон и плави химатион. Испред њега су Јудејци, док су иза њега апостоли. У другом плану су приказане зидине града, између два брда.

Свейи Јован Преиѣча (Сѣѣн ѿанѣ Преднѣѣѣ) као крилати кефалофор насликан је као исподпојасна фигура, одевен у мелот од камиље длаке, са сивим огртачем. Десном руком благосиља док у левој држи посуду са својом декапитираном главом. У истој руци држи и свитак и крст са развијеном траком. На траци су исписане речи: „се / аг / не / цѣ / бѣѣ / вѣѣ / ѿл / ла / н / грѣ / хн / ѿн / ра“ (Јв. 1, 29), док на свитку пише: „покаїт / еса прн / блнжн~ / бога ца / рствне“ (Мт. 3, 2). Идентичан иконографски образац Аврам Дичић је применио на своду галерије у цркви Светог Николе у Косовској Каменици 1905. године.

Свейи цар Констѣниѣин и царица Јелена (С. Црѣ. Константиѣнѣ и ѣлена) приказани су у раскошним одежама, држећи међу собом Часни крст. Свети цар преко дугачке хаљине има зелени огртач са крзеном поставом, декорисан златним порубима и флоралним мотивима. На глави има златну круну затвореног типа, а у десној руци држи краћи скиптар. Света царица Јелена је одевена у дугу белу хаљину преко које је краћа хаљина плаве боје са златним порубима. Преко ње има светли огртач, а на глави мараму и златну круну отвореног типа. У левој руци држи мученички крст. На масивном Часном крсту налази се развијени свитак са исписаним иницијалима ннѣн, а на њега се са неба спуштају сунчеви зраци.

Свейи Симеон Мироточиви (С. Симеонѣ Мироточивїѣ) је приказан у монашкој ризи. Око зглоба десне руке, којом благосиља, има пребачену дугачку бројаницу, док у левој држи развијени свитак са речима молитве Светог Јоаникија Великог: „оѣпока / нне моѣ / ѿѣѣ / ѿнѣн / прнѣѣ~ / жнѣѣ / моѣ“.

косом, одевен у плаву хаљину и црвени огртач, у десној руци држи два кључа. У левој руци има развијени свитак на којем је текст: „Петъръ / ѿпостолаъ / ѿнсѧ / хрѣтоуъ“ (1. Пт. 1,1). Свети Павле (с. апѧ Павелъ), проћелав и са дужом смеђом брадом, у плавој хаљини и беличастом огртачу, у десној руци држи мач а у левој кутију са свицима.

У представи *Васкрсења Христѡвої* (Васкресење Хрѣтоуо) приказан је Христ који се, са крстом о који је окачена црвена застава, тријумфално уздиже из отвореног гроба чији поклопац придржава анђеол. Испред гроба су два уснула римска војника и трећи који посматра догађај. У горњем десном углу представљена је Голгота са три крста, док је у левом капија кроз коју пролазе мирносице које посматрају Христово Васкрсење. У поређењу са истим иконама у Штитарима и Штиткову, разлике су минималне, попут одсуства крстова на Голготи у Штитарима.

На самом крају ове зоне иконостаса налази се икона *Свешћої Теодора Тирона* (сѧн теодоръ тѣронъ), који је представљен са краћом смеђом косом и брадом са наглашеним танким брковима. Као и Свети Димитрије, приказан је у униформи римског војника, са коњем у десној руци и крстом у левој.

Последњи и највиши елемент иконостаса представља монументални крст са сликаним *Распећем*. Распети Христос насликан је на дрвеном крсту, на чијим су тролисним завршецима представљени симболи јеванђелиста са крилима и затвореним Јеванђељима. Испод крста налази се постоље са Адамовом лобањом, као обележјем Голготе. Уобичајено, лево од крста је икона Богородице, а десно Светог Јована. На само врху крста, као и у Штиткову и Митровој Реци, налази се дрвена скулптура голуба.

ДРУГИ РАДОВИ ДИЧИЋА У ЦРКВИ

Дело мајстора из групе Дичића је и запрестони крст, са сачуваним приложничким записом. То је висока дрвена конструкција, у форми треножног уског постоља, на који су постављена три елемента: Распеће у средини, Богородица са леве и Свети Јован Богослов са десне стране. Овај крст је још један прилог тези да су аутори у Кончулићу били Дичићи, с обзиром на то да је истоветан запрестоном крсту из Штитара, где је 1902. године радио „Аврам Дичић са синовима“ (Женарју Рајовић 2016а: 206). На полеђини крста у Кончулићу сачуван је запис: „весо и браќа мноло вићн нз села гвѧци ца приложн / ше за свою оуспоменъ 20 ануар 1902 г“.

У манастиру се чува и икона *Свешће Тројице* (сѧла Трѧца), дело једног од сликара који су учествовали у изради иконостаса, нешто слабијег квалитета. Исус Христос (ис хс) и Бог Отац (сѧла Савлаоуъ) седе на облацима, док је изнад њих голуб Светог Духа. Христос је у црвеној хаљини и плавом огртачу, са

округлим нимбом око главе и масивним крстом у десној руци. У левој руци има отворену књигу са исписаним текстом: „ѿѣ / сѣы / азъ / та / прос / лавъ / вихъ / на зѣ~ / цли“. Бог Отац, представљен као старац дуге седе косе и браде, са троугаоним нимбом, одевен је у зелену хаљину и црвени огртач. Десном руком благосиља а у левој држи скиптар. У дну иконе насликан је развијени свитак у којем се налази приложнички текст: „Андреа и марко, браћа њи / рковѣи нзъ села батника. / приложнише за свою оуспоменъ“.

Исти мајстори насликали су и представе *Свѣйої арханѣла Михаила* и *Свѣйої Василија Великої* у плитким нишама над улазом у наос, које су уједно и једини елемент зидног сликарства у цркви. Са јужне стране је Свети архангел, окружен облацима, са мачем и теразијама у трочетвртинском профилу окренут ка светом архијереју. Свети Василије, погледа усмереног ка архангелу, десном руком благосиља а у левој има затворено Јеванђеље. Светитељ је насликан наспрам позадине решене у два хоризонтална поља. У доњој партији исписан је велики број имена приложника, која услед оштећења не могу сва бити са сигурношћу прочитана.

ЗАКЉУЧАК

Записани датум на полеђини запрестоног крста, јануар, указује да је прво настао иконопис у Кончулу, затим у Штитарима у априлу и потом у августу у Штиткову. Пре ових радова (1901) настало је зидно сликарство у калоти и на галерији цркве Светог Николе у Новом Пазару. Велики број насликаних икона у овим црквама, укључујући и Митрову Реку, у којој нема сачуваног записа, указује и на већи број сликара. Записи „Аврам Дичић са синовима“ у Штитарима и „браћа Дичићи“ у Штиткову, упућују да су браћа заправо синови Аврама Дичића, пре него Аврам и његова браћа. До сада је познато да је Дичо Зограф обучавао своје синове Аврама и Спиридона, а поред њих имао је још шесторо деце (Василиев 1965: 187–188).⁵ Браћа су у Рашко-призренској епархији заједно радила на осликавању цркве Успења Богородице у Доњем Кормињану (Женарју 2014а: 283–284).

Сам Аврам имао је четворо деце, од којих са сигурношћу можемо рећи само за Крсту да је био сликар (Василиев 1965: 182). Живео је до 1939. године (Василиев 1965: 190), потписивао се као Крста Аврамов Дичић и био

5 Браћа су са оцем Дичом Зографом била ангажована на живописању цркве Успења Богородице Каменско у Охриду 1864. године. Спиридон се осим тога спомиње и у цркви Свете Недеље у селу Слатино 1875. године, као и 1880. године у цркви Светог Николе у Вранештици (Грозданов 2004: 145; Грозданова Коцевски 2013: 282, нап. 18).

често ангажован на југу Србије. Његови радови у црквама на југу Србије, у Сејацу (1902), Љиљанцу (1905), Горњој Љубати (1925) и Трговишту (1926), указују на велике подударности у маниру оца и сина и коришћење истих иконографских образаца (Ђировић 2015: 2). Браћа Дичићи потписала су се и на иконама које се срећу у Горњим Пунушевцима, Шаинцу и Светој Петки (Ђировић 2015: 33), услед чега постоји основана претпоставка да се још неко од Аврамове деце бавио породичним послом. Ова претпоставка би се могла односити и на децу Аврамове браће, али о њима немамо познатих података.

ЛИТЕРАТУРА

- Василиев 1965: Асен Василиев. *Български възрожденски майстори, живописци, резбари, сиропиштели*. София: Наука и изкуство.
- Василиев 1976: Асен Василиев. *Ерминии, шехнолоји и иконография*. София: Септември.
- Грозданов 2004: Цветан Грозданов. „Фрескоживописот на Аврам Дичов во олтарот на црквата Свети Никола во село Вранештица кај Кичево“. *Умешносии и културата на XIX век во Западна Македонија, студии и прилози*. Скопје: Фондација Трифун Костовски: Македонска академија на науките и уметностите, 143–154.
- Грозданова Коцевски 2013: В. Грозданова Коцевски. „Ктиторските натписи од црквата Успение на Богородица – Каменско во Охрид“. *Патримониум*. МК 11, Скопје 2013, 282, нап. 18. 279–286.
- Женарју 2012: Ивана Женарју. „Дебарски зографи на Косову и Метохији“. *Саопштења*, 44, 207–227.
- Женарју 2014: Ивана Женарју. „Благовештењска црква у Штиткову“. *Милешевски записи*, 10, 101–118.
- Женарју 2014а: Ивана Женарју. „Зидно сликарство у цркви Успења Богородице у селу Доње Кормишане“. *Башишина*, 37, 281–306.
- Женарју 2015: Ивана Женарју. „Црква Светог Димитрија у Митровој Реци“. *Башишина*, 39, 265–278.
- Женарју Рајовић 2016: Ивана Женарју Рајовић. „Иконопис у цркви Светог Николе у Штитарима код Новог Пазара“. *Милешевски записи*, 11, 109–115.
- Женарју Рајовић 2016а: Ивана Женарју Рајовић. *Црквена уметносии XIX века у Рашко-призренској епархији (1839–1912)*. Лепосавић: Институт за српску културу.
- Летопис 1961: *Летопис цркве Св. Николе у Никољачи*, необјављен рукопис.
- Макулјевић 2003: Nenad Makuljević. „The Zograph“ Model of Orthodox Painting in Southeast Europe 1830 – 1870“, *Balkanica*, 34, 385–405.
- Макуљевић 2005: Ненад Макуљевић. „Иконопис Врањске епархије 1820–1940“. *Иконопис Врањске епархије*, Ур. Мирослав Тимотијевић–Ненад Макуљевић. Београд: Филозофски факултет, Катедра за историју уметности новог века; Врање: Епархија врањска Српске православне цркве, 11–42.
- Радовановић 1936: Војислав С. Радовановић. „Записи и натписи“. *Зборник за историју Јужне Србије и суседних обласии*. Ур. Радослав Р. Грујић. Скопје: Скопско научно друштво, 275–281.

- Раичевић 2009: Слободан Раичевић. „Црква Светих Петра и Павла у подкопаоничком селу Лукову“. *Зборник радова Филозофскої факултету у Приштини*, 39, 211–222.
- Тимотијевић 1996: Мирослав Тимотијевић. *Српско барокно сликарство*. Нови Сад: Матица српска.
- Ђировић 2015: Ирена Ђировић. „Зграфске радионице и зидно сликарство XIX века у храмовима Врањске епархије“. *Проблеми на изкуствојто*, 4, 25–37.
- Цветковски 2010: Сашо Цветковски. *Живойисой на Дичо Зоїраф и Аврам Дичов, сїудии и їрилози*. Струга: НУ Музеј Др Никола Незлобински.

Ентеријер цркве Светог Николе

Свети Сава

Царске двери

Свети краљ Милутин

Рођење Христово

Свети Симеон Мироточиви

Запрестолни крст

Свети Василије Велики

Ivana S. ŽENARJU RAJOVIĆ

CONTRIBUTION TO THE STUDY OF DIČIĆ FAMILY WORKS
– ICONPAINTING IN THE CHURCH OF ST. NICHOLAS
IN THE KONČUL MONASTERY NEAR RAŠKA

SUMMARY

The study of the icon paintings in the Končul monastery is part of the research and attempts to attribute works of the church art in the Raška-Prizren Eparchy, which are brought into connection with the Dičić's family. Famous painter Avram Dičić, who was popular throughout the Balkans, was often engaged in the Raška-Prizren Eparchy between 1870 and 1876 and at the very beginning of the 20th century. He worked in 1901 and 1902 near the Končul monastery, in Novi Pazar, Štitare, Šitkovo, Mitrova Reka, Lukovo, and Vračevo. A large number of icons in these churches, along with iconographical details and painters inscriptions, indicate a multitude of painters. For the church of St Nicholas in Končul near Raška, in the early 20th century, most probably in 1902, members of the Dičić family painted icons for the iconostasis, icon of the Holy Trinity, the altar cross, and the figures of the Holy Archangel Michael and St Basil the Great in shallow niches above the entrance to the nave.

Inscriptions such as "Avram Dičić with sons" in Štitare, and "Dičić's brothers" in Šitkovo, suggest that brothers are actually sons of Avram. It is known that Avram learned painting from his father Dičo, as well as his brother Spiridon, with whom he decorated the church in Donje Korminjane. They had 6 more siblings, but we had no records of their engagement in church art. Avram himself had four children, out of which we can only say for Krsta that he was a painter. He lived until 1939, signed his name as Krsta Avramov Dičić, and was often engaged in southern Serbia. His works indicate great resemblance with his fathers' work, as well as the same iconographic patterns. Dičić brothers also signed icons in several villages in south Serbia, which is why there is a reasonable assumption that another of Avram's children was involved in the family business. This assumption could also be applied to the children of Avram's brothers, but we know nothing about them.

Key words: Dičići, Raško-prizrenska Eparchy, monastery of Končul, iconpainting, zograph painting.